

Dijitalleşme ve Toplum: Medya, Kültür ve Etik

(Ed. Alaattin Aslan ve Muhammed Akif Albayrak, Çizgi Kitabevi, 2025,
S: 248, 1. Baskı, ISBN: 978-625-396-635-5)

Oğuz GÜLLEB

Araş. Gör. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, oguz.gulleb@marmara.edu.tr 0000-0001-6793-106X

Dijitalleşme, günümüzde toplumsal yaşamın altyapısına nüfuz eden bir dönüşüm olarak yalnızca teknik bir durum değil, iletişim pratiklerini, kültürel üretim biçimlerini ve kamusal alanın işleyişini yeniden yapılandıran sosyo-teknik bir süreçtir (Castells, 2008; van Dijck, Poell ve de Waal, 2018). Bu dönüşümün ölçeğini, küresel bağlantılılık göstergeleri üzerinden somutlaştırmak mümkündür. 2025 yılı itibarıyla 6 milyar kişi çevrimiçiye, 2,2 milyar kişi hâlâ çevrimdışı kalmaktadır (ITU, 2025). Bu tablo, dijitalleşmenin yaygınlık kadar eşitsizlik de üreten bir olgu olduğunu, altyapı, erişim ve dijital okuryazarlık boyutlarının birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir.

Dijital ekosistemin toplumsal etkileri, özellikle platformlaşma ve veri temelli iş modelleriyle daha da belirginleşmiştir. Platformlar, gündelik etkileşimin yanı sıra haber tüketimi, kimlik sunumu ve kültürel dolaşımın ana mekânlarından biri hâline gelirken, “dikkat ekonomisi”nin kurumsal mantıkları da sosyal hayatı yeniden düzenlemektedir (van Dijck, Poell ve de Waal, 2018). Dijitalleşmenin getirdiği dönüşümün boyutu, sosyal medya kullanımında da izlenebilir, 2025 başı itibarıyla küresel düzeyde 5,24 milyar aktif sosyal medya kullanıcı kimliği raporlanmaktadır (Datareportal, 2025). Türkiye’de ise 2025 Ocak’ında 58,5 milyon aktif sosyal medya kullanıcı kimliği bildirilmektedir (Datareportal, 2025).

Bu dönüşümün etik boyutu, en görünür biçimde *veri*, *mahremiyet* ve *gözetim* tartışmalarında ortaya çıkar. Veri toplama ve işleme pratikleri, bireyin kendi verilerinin karmaşık akışını takip etme kapasitesini aşarak geleneksel rıza mekanizmalarını işlevsiz kılmaktadır. Birey sürekli izlendiğini bildiğinde veya verileri üzerinden kategorize edildiğinde, dışsal bir baskı altında kalmakta ve özerkliğinin zedelediğini düşünmektedir (Nissenbaum, 2010, s. 81). Nissenbaum (2010, s.105), modern veri toplama süreçlerinin karmaşık yapısının ve gözetim teknolojilerinin, bireyin bilgilendirilmiş rıza verme işlemini es geçtiğini savunur. Ona göre bu durum veri üzerinde tam kontrol sahibi olduğunu düşünen bireyin, ahlaki özerkliğinin tehdit altına alınmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle, dijitalleşme tartışmaları yalnızca akademik düzeyde değil, düzenleyici çerçeveler düzeyinde de kurumsallaşmıştır. Avrupa Birliği’nin Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) (AB, 2016), 25 Mayıs 2018 itibarıyla uygulanmaya başlamış ve veri işleme pratiklerini “hesap verebilirlik” ve “hak temelli” bir yaklaşımla yeniden tanımlayan bir referans üretmiştir. 2016 yılında kabul edilen yasası ile birlikte 2018 yılında Türkiye’de de Kişisel Verileri Koruma Kurumu (KVKK) hayata geçirilmiştir.

Öte yandan dijitalleşmenin medya ve kamusal alan üzerindeki etkisi, enformasyon ekosistemindeki kırılganlıklar üzerinden de okunmaktadır. Enformasyon düzensizliği (information disorder) yaklaşımı, yanlış enformasyon/bilgi (misinformation), dezenformasyon ve çarpıtılmış enformasyon/bilgi (malinformation) ayrımıyla, dijital ortamda içerik dolaşımının hızlanmasının insan hayatı ve kamu düzeni üzerinde yarattığı basıncı görünür kılar (Wardle & Derakhshan, 2017). Bu çerçevede, doğrulama pratikleri, kamusal müzakere ve demokratik süreçlerin medya aracılığıyla kurulma biçiminin etik bir sorun alanı olarak yeniden düşünülmesini gerektirmektedir.

Son yıllarda dönüşümün bir diğer hızlandırıcısı, yapay zekâ ve özellikle üretken yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşmasıdır. Yapay zekâ; içerik üretimi, öneri sistemleri, reklam hedefleme ve

moderasyon gibi süreçlerde medya/kültür alanının altyapısal bileşeni hâline gelirken, şeffaflık, hesap verebilirlik, ayrımcılık, telif hakları ve emek ilişkileri gibi çoklu etik tartışmaları da beraberinde getirmektedir (OECD, 2019; UNESCO, 2021). Bu nedenle hem yasal hem de etik boyutuyla normatif çerçeveler hızla geliştirilmeye çalışılmaktadır. OECD'nin Yapay Zekâ İlkeleri (*AI Principles*) (2019) "güvenilir yapay zekâ" yaklaşımını tanımlarken, UNESCO'nun Yapay Zekâ Etiği Tavsiye Kararı (*Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence*) ile buna dayalı geliştirilen Eğitim ve Araştırmada Üretken Yapay Zekâ Kılavuzu (UNESCO, 2024) etik standartların çerçevesini ve eğitim-araştırma örneğinde olduğu gibi uygulama boyutunu küresel ölçekte yaygınlaştırma çabasını göstermektedir. Etik standartlar ve belli alanlardaki kullanım prensiplerinin belirleniminin yanında yasal düzenlemelerde zorunlu ve zorlayıcı normların geliştirilmesine ilişki ilk çabayı ortaya koyan Avrupa Birliği, 2024 yılında çıkardığı Yapay Zekâ Yasası (*AI Act*) ile risk temelli bir çerçeve ile yapay zekâ sistemlerine ilişkin bir yol haritasını çizmiştir (AB, 2024).

Bu arka plan, dijitalleşmeyi "medya-kültür-etik" ekseninde birlikte ele alan derleme çalışmalarının önemini artırmaktadır. Bir yandan platformlaşma, veri yönetimi ve enformasyon ekosistemi gibi yapısal dönüşümleri kavramsal olarak anlamlandırmak, diğer yandan bu dönüşümlerin etik sonuçlarına (mahremiyet, adalet, şeffaflık, sorumluluk) ilişkin tartışmaları disiplinlerarası bir zeminde bir araya getirmek gerekmektedir. Bu çerçevede, dijitalleşmenin toplumsal etkilerini medya, kültür ve etik bileşenleriyle birlikte tartışmaya açan yayınlar, hem akademik literatürün güncellenmesi hem de uygulama alanında yönetim ve etik okuryazarlığının güçlenmesi açısından kritik bir işlev üstlenmektedir.

Dijitalleşme, 21. yüzyılın toplumsal yapısını dönüştüren en güçlü dinamiklerden biri olarak, yalnızca teknolojik bir altyapı değişimi değil, aynı zamanda kültürel pratikleri, etik normları ve medya üretim süreçlerini yeniden tanımlayan çok katmanlı bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. İletişim teknolojilerindeki bu köklü değişim, bireyin mahremiyet algısından haber tüketim alışkanlıklarına, eğlence endüstrisinden gündelik yaşamın en sıradan rutinlerine kadar geniş bir yelpazede yeni tartışma alanları açmaktadır. Bu bağlamda, Dr. Öğr. Üyesi Alaattin Aslan ve Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Akif Albayrak editörlüğünde hazırlanan ve Çizgi Kitabevi tarafından 2025 yılında yayımlanan "*Dijitalleşme ve Toplum: Medya, Kültür ve Etik*" başlıklı eser, dijital çağın getirdiği fırsatları ve riskleri, disiplinlerarası bir perspektifle ele alan kapsamlı bir başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır. Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nde yayıncılık yönetimi anabilim dalı öğretim üyesi olan ve bilişim anabilim dalında dijital etik konusunu odağa alan doktora tezi ile bu alanda çalışmalar yürüten Alaattin Aslan ile aynı fakültede medya ekonomisi anabilim dalı öğretim üyesi olarak finansal okuryazarlık alanında doktorasını tamamlayan Muhammed Akif Albayrak'ın ortak editörlüğünde hazırlanan eser, dijitalleşmenin farklı yönlerine odaklanan 14 araştırmacının 10 ayrı bölümden oluşan kolektif bir çabasını ortaya koymaktadır. Kitap, hem mahremiyet, güvenlik, etik ve regülasyondan, algoritmik kamusalılık ve enformasyon düzensizliklerine, dijital çocukluk ve oyun ekonomisi risklerinden, yerel gazetecilik ve yapay zekâ etiğine, İnsan-Bilgisayar etkileşimini, kullanıcı deneyimi ekseninden dijital kültür temsillerine uzanan geniş tematik çeşitliliği hem de çok yazarlı yapısıyla dijital toplumu, farklı düzlemler arasında ilişki kuran bir tartışma zemini üretmeyi hedeflemektedir.

Kitap, dijitalleşmeyi tek boyutlu bir teknik ilerleme olmaktan çok, medya, kültür ve etik ekseninde şekillenen sosyolojik bir süreç olarak okumayı hedeflemektedir. Editörler Aslan ve Albayrak'ın öncülüğünde bir araya gelen araştırmacılar, aynı zamanda eserin kavramsal mimarisini de ortaya koyan mahremiyet, dijital güvenlik, enformasyon düzensizlikleri, dijital çocukluk, dijital oyun, yerel gazeteciliğin dijital dönüşümü, yapay zekâ destekli habercilik ve etik gibi alt başlıklarla dijital ekosistemin farklı alanlarına odaklanan bölümlerle tartışmaya değer düzeyde literatüre katkı sunan bir eseri okurla buluşturmuşlar. Dijital dizilerde özdeşleşimsellik, insan-bilgisayar etkileşiminin geleceği ve dijital

yemek kültürü gibi güncel tartışma konularını ele alan bölümler de kitabın kültürel incelemeler boyutunu zenginleştirdiği söylenebilir.

Çalışmada söz konusu kolektif yapı iki düzlemde konumlandırılmaktadır: (i) dijitalleşme literatüründe sıklıkla karşılaşılan “teknolojik determinizm” ve “salt risk söylemi” eğilimlerinden ayrışan tarafını, yani etik-hukuki mimari ve kullanıcı güçlendirmesi gibi kurucu önerilerle tartışmayı kural koyucu bir düzleme taşıma gayretini görünür kılmaktadır. (ii) Mahremiyet, enformasyon ekosistemi, çocukluk, gazetecilik, yapay zekâ, HCI, dijital kültür gibi geniş konuları ele alan kitap, bütünleşik bir anlayışı yansıttığı kadar tartışılmayı da hak eden geniş kapsamlı bir içeriğe sahiptir. Editörlerin “merkez tez” olarak formüle ettiği şeffaflık–hesap verebilirlik–kullanıcıyı güçlendirme eksenini (s. 9), eserin konu ettiği konuların ana izleklerinden birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda takip eden bölümlerde, kitabın her bir katkısının hangi kavramsal çerçeveleri sunduğu, dijital topluma dair hangi kırılma hatlarını öne çıkardığı ve hangi çözüm ilkeleri etrafında ortaklaştığı, metin-içi tartışmanın akışı korunarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Kübra Güran Yiğitbaşı’nın “*Dijital Dünyada Mahremiyet, Güvenlik ve Etik Sorunlar*” başlıklı ilk bölümü, dijital dönüşümün toplumsal yapıları, gündelik pratikleri ve bireysel hak alanlarını yeniden şekillendirdiği varsayımından hareketle mahremiyet, güvenlik ve etik sacayağını bütünleşik bir problem alanı olarak kurar. Dijitalleşmeyi internet, mobil teknolojiler ve nesnelerin interneti (IoT) gibi bileşenler üzerinden “kapsamlı bir dönüşüm” olarak çerçeveleyen metin, bu süreçte söz konusu üç alanın birbirinden bağımsız ele alınamayacağını, bir alandaki zayıflığın diğerlerinde doğrudan kırılmalık ürettiğini vurgular (s.13–14).

Bölümün kuramsal omurgası, gözetim kapitalizmi tartışması üzerinden derinleşir. Zuboff’un yaklaşımı, kullanıcı verilerinin ekonomik değere dönüştürülmesiyle birlikte “otonomi”nin nasıl aşındığını görünür kılan bir zemin sunar (s.14). Buna paralel olarak mahremiyet, yalnızca “gizlilik” değil, dijital ayak izleri ve veri akışları üzerinde denetim kurma kapasitesi olarak yeniden tanımlanır. Nissenbaum ve Solove çizgisinde mahremiyetin “veri akışı, profil oluşturma ve karar süreçleri”yle genişleyen doğası öne çıkarılır (s.14).

Metin, bu kavramsal çerçeveyi Facebook–Cambridge Analytica skandalı gibi somut tartışma başlıklarıyla besler. Rıza, veri toplama ve siyasal manipülasyon gerilimini görünür kılan bir eşik vaka olarak Cambridge Analytica skandalı analize dahil edilir (s.15). Ardından algoritmik süreçlerin “kara kutu” niteliği, şeffaflık ve hesap verebilirlik sorunu olarak ele alınır (s.18). Deepfake teknolojisi, hakikat rejimi ve güven ilişkileri üzerinde yarattığı aşınma bağlamında tartışılırken (s.19), sharenting gibi gündelik pratikler, çocuk mahremiyetinin kültürel alışkanlıklar üzerinden nasıl ihlal edilebildiğini gösteren bir örnek olarak konumlanır (s.17). Beyin–Bilgisayar arayüzleri ve nöro-haklar ise “zihinsel mahremiyet” tartışmasını ileri teknoloji bağlamına taşıyan bir risk alanı olarak çerçevelenir (s.19–21).

Bölümün ayırt edici katkılarından biri, küresel risk dilini Afyonkarahisar örneği üzerinden birincil verilerle somutlaştırmasıdır. Dijital tehditlerin boyutu, emniyet/jandarma kayıtlarına dayalı siber suç eğilimleri üzerinden tartışılır; bazı suç türlerinde artışların belirginleştiği, buna karşılık bazı kategorilerde düşüşlerin de gözlemlendiği bir “eğilimler bütünü” sunulur (s.28–32). Bu bağlamda kullanıcı farkındalığını artırmayı hedefleyen Siberay türü programlar ve eğitim faaliyetleri, önleyici kapasiteyi güçlendiren araçlar olarak değerlendirilir (s.27). Metin, GDPR ve KVKK gibi düzenlemelerin gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli olmadığını, çözümün teknik koruma, dijital okuryazarlık, kurumsal sorumluluk ve çok paydaşlı yönetişimin birlikte işletilmesine bağlı olduğunu savunur (s.25; s.34).

“Algoritmaların Gölgesinde Konuşmak: Dijital Çağda Demokrasi ve Medyanın Dönüşümü” başlıklı ikinci bölümün yazarı Oylum Tanrıöver, dijitalleşmenin ilk dönemlerinde güçlenen “erişim, katılım ve çoğulculuk” beklentisinin, günümüzde platform ekonomisinin ve algoritmik aracılığın bas-

kınlığı altında farklı bir yöne evrildiğini Habermasçı kamusal alan tartışmasıyla birlikte problemleştirmektedir. Bölüm, modern demokrasinin tarihsel sürecini, basının kamusal alan kurucu rolüyle ilişkilendirirken, alternatif enformasyon kaynaklarına erişimi demokratik işleyişin önkoşullarından biri olarak konumlandırır (s.42–43). Bu çerçevede temel soru, dijital platformların sunduğu “ağ temelli” görünürlüğü, kamusal tartışmayı genişletmek yerine hangi koşullarda daralttığı ve kamusal akıl yürütmenin hangi mekanizmalarla aşındığıdır. Yazarın amacı, bir yandan dijital kamusal alanın mevcut işleyiş mantığını görünür kılmak, diğer yandan bu işleyişe karşı önerilen kurumsal ve teknik alternatifleri tartışmaya açmaktır.

Bu bağlamda algoritmalar, yalnızca teknik birer kod dizini ya da nötr sıralama araçları olarak değil, kamusal tartışmanın sınırlarını çizen ve enformasyonu hiyerarşik bir düzene sokan siyasal-iktisadi bir aracılık rejimi olarak ele alınmaktadır. Tanrıöver, algoritmik içerik denetiminin “enformasyon bekçiliği” işlevi üstlendiğini, bunun da kullanıcıları yankı odaları (echo chambers) ve filtre balonları (filter bubbles) gibi kapalı dolaşım alanlarına sürükleyebildiğini vurgular (s.43). Bu mekanizma, kamusal müzakerenin ihtiyaç duyduğu karşıt görüşle temas ve eleştirel çoğulluk kapasitesini zayıflatırken, ortak hakikat zemininin parçalanmasına da zemin hazırlamaktadır. Bölüm, bu kırılmanın yalnızca iletişimsel değil, aynı zamanda politik sonuçlar üreten bir sorun alanı olduğunu, enformasyonun görünürlük ölçütlerinin şeffaf olmaması nedeniyle demokratik iradenin “görünmez” biçimlerde yönlendirilebilir hale gelebildiğini örnekler üzerinden tartışır (s.45). Eserin birinci bölümünde analiz unsuru olarak kullanılan Cambridge Analytica skandalı, algoritmik mikro-hedefleme pratiklerinin kişiselleştirilmiş ikna süreçleriyle birleştiğinde kamusal tartışma koşullarını nasıl dönüştürebildiğini hatırlatan bir eşik örnek olarak konumlandırılır (s.45). Bu noktada yazar, hakikat-sonrası (post-truth) bağlamında kamusal söylemin sınıandığını ve iletişim mecralarının özel çıkarlar güden aktörlerin kontrolünde yoğunlaşmasının demokrasiyi çok katmanlı bir gerilimle karşı karşıya bıraktığını da vurgular (s.56).

Tanrıöver’in kamusal alan tartışmaları bağlamında dijital platformları analizi, platformların reklam temelli iş modellerinin kamusal iletişim düzenini “dikkat ve etkileşim” mantığına doğru çektiği, görünürlüğü kullanıcıyı platformda tutma hedefiyle yeniden biçimlendirildiği eleştirini öne çıkartmaktadır. Bu zeminde meseleyi, yalnızca habercilik sektörüne ilişkin bir sürdürülebilirlik tartışması değil, kamusal alanın altyapısının özel platformlara bağımlı hale gelmesiyle ortaya çıkan yapısal bir demokrasi sorunu olarak görmektedir. Bölüm, bu yapısal sorunun tek bir müdahale türüyle çözülemeyeceğini, rekabet ve antitröst yaklaşımlarının da platform hâkimiyetini sınırlama başlıkları arasında yer aldığını belirtir (s.50; s.59). Böylece “platform bağımlılığı” sadece ekonomik bir kırılma değil, kamusal tartışmanın koşullarını belirleyen bir iktidar düzeni olarak okunur.

Dijital çağda demokrasi ve medyanın dönüşümüne ilişkin yazarın öne çıkardığı çözüm hattı ise düzenleyici çerçeveler ve alternatif mimariler olmak üzere iki paralel eksenle ilerler. Avrupa Birliği’nin Dijital Hizmetler Yasası (DSA) bu noktada, şeffaflık, hesap verebilirlik ve denetim yükümlülükleri üzerinden kamusal alanı güçlendirmeye dönük bir düzenleme örneği olarak tartışmaya açılır (s.59). Buna ek olarak “ara katman” (middleware) yaklaşımı, kullanıcıların platformların tekil algoritmik rejimine mahkûm olmadan farklı sıralama/filtreleme seçenekleri arasında tercih yapabilmesini mümkün kılacak bir alternatif olarak gündeme gelir (s.59). Yazar, yalnız regülasyonla sınırlı kalmayan bir perspektifle, platform kooperatifleri ve merkezsiz sosyal ağ girişimlerini (Mastodon gibi) de kamusal alanın tekelleşmesini kırmaya yönelik seçenekler arasında anmaktadır (s.57). Bu öneriler, medya okuryazarlığının güçlendirilmesiyle tamamlanan çok katmanlı bir stratejiye bağlanır.

Sonuç olarak ikinci bölüm, dijital araçların demokrasiyi kendiliğinden güçlendireceği varsayımı yerine, dijital kamusal alanın ancak bilinçli müdahalelerle yeniden kurulabileceğini savunmaktadır. Bu

doğrultuda algoritmik şeffaflığın artırılması, çoğulculuğun ve katılımcılığın güçlendirilmesi ve platform tekellerini sınırlamaya dönük rekabet müdahalelerinin birlikte ele alınması gerektiğini vurgulayarak, dijital kamusal alanın yeniden inşasına dair tartışmayı bütünlüklü bir çerçevede ele almaktadır (s.57–59).

Serkan Bayrakçı ve Armağan Bayrak'ın "Enformasyon Düzensizlikleri: Dijital Çağın Toplumu Yanıltan Yüzü" başlıklı bölümü, dijital enformasyon ekosisteminde "doğru–yanlış" sınırlarının neden daha geçirgen hale geldiğini ve bunun toplumsal sonuçlarını kavramsal bir çerçevede tartışmaktadır. Yazarlar, dijital teknolojiler ve sosyal medya platformlarıyla birlikte enformasyon üretimi ve dolaşımının yalnızca kurumsal aktörlerin değil, bireylerin ve algoritmik sistemlerin de dâhil olduğu karmaşık bir düzene dönüştüğünü tartışmaktadırlar. Türkiye'de internet erişiminin yaygınlığına dair TÜİK verisini bu dönüşümün toplumsal ölçeğine işaret eden bir arka plan olarak kullanan yazarlar, bölümün kuramsal çerçevesini, bilginin tarihsel olarak iktidar ilişkileriyle birlikte işlendiği varsayımına dayandırır. Bu noktada Foucault'nun bilgi ve iktidar analizleri, bilginin "hakikat rejimleri" içinde kurulduğu fikri üzerinden dijital platformların görünürlük ve dolaşım üzerindeki belirleyiciliğini açıklamak için devreye alınırken enformasyon düzensizliklerinin ekonomik çıkarlar ve yönlendirme pratikleriyle eklemlenmediğinin analizi için de Shoshana Zuboff'un gözetim kapitalizmi yaklaşımından yararlanılır (s.69).

Kavramsal netlik ise Wardle ve Derakhshan'ın (2017) "Enformasyon Düzensizliği" kavramsallaştırmasını literatüre kazandıran Avrupa Konseyi raporuyla çerçevelenmektedir. Rapor, enformasyon düzensizliğini, yalnızca içeriğin yanlışlığıyla değil, üretim-yayımla niyetiyle birlikte ele almaktadırlar. Sahte haber etiketinin açıklayıcılığının sınırlı kaldığını vurgulayarak mezenformasyon–dezenformasyon–malenformasyon ayrımını ve buna eşlik eden süreç (oluşturma–üretim–dağıtım) ile bileşenleri (etken–mesaj–yorumlayıcı) birlikte önerir (s.70).

Toplumsal etkiler hattında, hakikat sonrası (post-truth) iklimi ve komplo kültürü gibi olguların, platformların etkileşim odaklı ekonomik modeliyle birleştiğinde epistemik güveni aşındırabildiğini vurgulamaktadırlar. Bu kırılmanın kamu otoritelerine ve uzmanlığa güven, demokratik süreçler ve toplumsal kutuplaşma üzerinde derin sonuçlar üretebildiğini tartışır (s.71; s.74–77). Yankı odaları ve algoritmik filtreleme mekanizmaları, bireylerin karşıt görüşle temasını daraltan ve yanlış bilginin duygusal yayılımını hızlandıran bir yapı unsuru olarak konumlandırılır (s.76–77). Bölümün son kısmında ise yapay zekâ destekli içerik üretimi, enformasyon düzensizliğini büyüten yeni bir risk katmanı olarak ele alınır; özellikle ikna edici sahte metin üretimi gibi kapasitelere atıfla YZ'nin yanlış/yanıltıcı içeriklerin üretim ve dolaşımını kolaylaştırabileceği belirtilir (s.80). Bu risk manzarasına karşı yazarlar, dijital okuryazarlığı salt teknik bir beceri değil, erişim–analiz–sorgulama–sorumlu kullanım boyutlarını içeren bir "direnc mekanizması" olarak yeniden konumlandırır (s.68). Buradan hareketle metnin dijital yurttaşlık ve platform yönetişi tartışmalarında kullanılabilecek işlevsel bir kavramsal çerçevesiyle, dijital okuryazarlığı eleştirel değerlendirme kapasitesi olarak yeniden tanımlamasıyla da pratik müdahale alanlarına yön gösteren bir metin değerlendirmesi yapılabilir. Enformasyon düzensizliklerini "tekil yanlış içerikler" düzeyine indirgemenin, üretim niyeti, dolaşım dinamikleri ve platform ekonomisinin görünürlük rejimleriyle birlikte ele alan bütünlüklü bir analiz çerçevesi ile metnin Türkiye'deki alan literatürüne katkı sunduğu sonucuna varılmıştır.

Burcu Sena Tosun ve Ali Büyükaşan'ın "Dijitalleşme ve Değişen Çocuk Algısı: Kuramsal ve Kavramsal Yaklaşımlar" başlıklı bölümü, dijitalleşmeyi yalnızca teknik bir ilerleme olarak değil, çocukluk deneyimini, çocuk algısını ve bu algıyı kuran toplumsal ve etik yapı taşlarını etkileyen çok katmanlı bir dönüşüm alanı olarak ele almaktadır. Çocuk/çocukluk çalışmalarının günümüzde dijital kültür perspektifiyle yeniden değerlendirildiği vurgusu ile çocuk kavramının tarihsel ve disiplinlerarası izleklerini dijitalleşme bağlamında yeniden konumlandırma amacını (s.93–95) taşıyan metin, sosyal medya eko-

sisteminin gündelik yaşama soktuğu influencer, kidfluencer, sharenting ve instamom değişen kültürel örüntüler ile aile ilişkileri, pazarlama pratikleri ve etik tartışmaları odağına almaktadır (s.94). Özellikle sharenting ve kidfluencer kavramları; ebeveynlerin çocukları üzerinden içerik üretmesi ve çocukların “influencer” olarak yetiştirilmesi bağlamında, “dijital ebeveynlik” tartışmasını mahremiyet, etik temelli medya çalışmaları ve çocuk hakkı ihlali eksenine taşır (s.94). Ayrıca yazarlar, dijitalleşmenin toplumsal etkilerini açıklamak üzere dijitalleşme yaklaşımlarını (ağ toplumu, dijital kapitalizm, posthümanizm/teknoloji, dijital yerellik) ve çocukluğa ilişkin psikolojik-sosyolojik yaklaşımları disiplinlerarası bir düzlemde tartışmaktadırlar (s.94-95). Dijitalleşmenin yalnızca faydalar değil, etik problemler, gizlilik/güvenlik sorunları ve çocukları özellikle kırılgan kılan risk kümeleri de ürettiği vurgulanır. Siber zorbalık, mağduriyet ve çocukların kişisel gizliliği gibi başlıklar bu bağlamda dikkat çekmektedir (s.96-97).

Psikolojik yaklaşımlar, Piaget’nin bilişsel gelişim çizgisi, Vygotsky’nin toplumsal etkileşim vurgusu, Kohlberg’ün ahlaki gelişim evreleri ve Gilligan’ın toplumsal cinsiyet temelli eleştirisi, çocukluğu anlamada başvurulmuş temel dayanaklar olarak özetlenir (s.103-105). Bu yönüyle bölüm, dijitalleşmenin çocukluk üzerindeki etkilerini yalnızca güncel popüler kavramlar üzerinden değil, çocuk gelişimi ve toplumsallaşma tartışmalarının yerleşik kuramsal mirasıyla ilişkilendirerek değerlendirmeye açan bütünlüklü bir çerçeve sunmaktadır (s.95-105).

Çalışma, gelişim kuramları ile birlikte dijitalleşme ve çocukluk olgusunu ele alış biçimiyle literatüre tartışmaya değer bir katkı sunmaktadır. Çalışmanın güçlü yanlarından biri sharenting ve kidfluencer gibi güncel ve popüler kavramları, gelişim kuramları açısından önemli iki isim olan Jean Piaget ve Lev Vygotsky ile Aydınlanma filozoflarından J. J. Rousseau’nun kuramlarından hareketle tartışmaya açmalarıdır. Yazarların, dijital kültürü Castells’in ‘ağ toplumu’ veya Schiller’in ‘dijital kapitalizm’ teorileri üzerinden okuması, konuyu sadece bir ebeveynlik sorunu olmaktan çıkarıp, politik ekonomi ve toplumsal yapı tartışmasına dönüştürmüştür. Bu yaklaşım, dijitalleşmeyi teknik bir süreçten ziyade, çocukluğun ontolojisini değiştiren bir ‘dijital kültür’ inşası olarak değerlendirmeye davet eden önemli bir katkıdır.

Sonuç olarak bu çalışmanın, iletişim bilimleri, sosyoloji ve psikoloji disiplinlerini kesiştiren bütüncül yapısıyla alandaki araştırmacılar için tartışılmaya değer bir referans metni olduğu söylenebilir. Özellikle çocukluğun tarihsel inşasından dijital inşasına geçişi izlemek isteyenler için teorik bir harita işlevi gören çalışma, gelecekte yapılacak ampirik araştırmalar için sağlam bir kavramsal zemin sunmaktadır.

Muhammed Akif Albayrak’ın “*Dijital Oyun Endüstrisinde Çocuk: Oyun İçi Satın Almaların Getirdiği Riskler*” başlıklı bölümünde, dijital oyunlar çocukluk deneyiminin erken ve merkezi bir bileşeni olarak konumlandırılmaktadır. Çocukların “dijital yerli” olsalar dahi bilişsel gelişimlerini tamamlamamış olmaları nedeniyle ikna ve manipülasyon pratiklerine daha açık bir grup olarak ele alındıkları görülmektedir. Bu çerçevede, oyun endüstrisinin ölçeğini, küresel gelir ve oyuncu sayısı projeksiyonları bağlamında görünür kılarak tartışmayı yalnızca kültürel ve iletişimsel bir alana değil, aynı zamanda güçlü bir politik-ekonomi zeminine taşımaktadır.

Bölümün analitik temeli, oyun içi satın alımların işleyiş mantığını açıklayan kavramsal tartışmalarla kurulmaktadır. “Freemium” iş modelinin, temel içeriği ücretsiz sunup gelir üretimini uygulama-içi satın alımlara yaslayan yapısı hatırlatılmakta ve satın alma davranışının yalnızca dışsal tercihlerle değil, oyunların “bilinçli tasarım” tercihleriyle de teşvik edildiği vurgulanmaktadır (s. 127). Bu noktada mikro-işlemler, ganimet kutuları, “battle pass” ve öde-kazan (P2W) gibi mekanizmalar kavramsal olarak tanımlanmaktadır. Özellikle ganimet kutularının rastgele ödül mantığıyla kumar mekaniğine yaklaşan bir gerilim ürettiği, bu pratiklerin sorunlu/riskli kumar davranışı olasılıklarıyla ilişkilendirildiği görülmektedir (s. 129). Sanal para birimleriyle gerçek para arasındaki bağın bulanıklaştırılması, birden fazla para biriminin aynı içerik için kullanılabilmesi ve zaman sınırlı teklifler gibi tasarım çözümleri,

harcama farkındalığını zayıflatabilen ve FOMO benzeri dürtüleri tetikleyebilen bir ekosistem olarak tartışmaya açılmaktadır (s. 130).

Metnin önemli ikinci belirgin konusu, çocukların veri mahremiyeti ve hedefli reklamcılık riskleridir. Oyun sektörü, sosyal medya kadar sıkı bir denetime tabi olmaksızın kişisel, biyometrik ve konumsal veriler üzerinden ayrıntılı profiller çıkarabilmektedir. Oyun-içi hedefli reklamların çocukların tutum ve tüketim davranışlarını etkileyebildiğini vurgulayan yazar, çözüm odaklı bir yapı için politika yapıcılar, sektör temsilcileri, eğitimciler ve ebeveynler arasında çok paydaşlı bir yönetim modeli kurulmasını belirtmektedir (s. 134). Bu bağlamda Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR), Dijital Hizmetler Yasası (DSA) ve Çocukların Çevrimiçi Gizliliğini Koruma Yasası (COPPA) gibi çerçeveler asgari güvenlik ve mahremiyet standardı olarak konumlandırılmaktadır. Epic Games ve Cognosphere (Genshin Impact) gibi örnekler, yaptırım ve denetim boyutunu somutlaştıran emsal dosyalar olarak anılmaktadır (s. 137).

Son bölümde yaşa dayalı sınırlamalar, sanal para birimlerinde şeffaf fiyatlandırma, ganimet kutusu gibi kumar benzeri unsurların yasaklanması, “privacy-by-design” ve varsayılan gizlilik ayarları gibi öneriler üzerinde durulmaktadır. Eğitim programlarına dijital ve finansal okuryazarlığın eklenmesi ile ebeveyn denetim araçlarının güçlendirilmesiyle birlikte düşünülmektedir (s. 140). Genel olarak bölüm, daha çok derleme temelli ve örnek olaylarla somutlaştırılmış bir analizi ve tartışma yöntemi ile iş modeli, satın alma mekanikleri, tasarım yönlendirmeleri ile politika tartışmasını birleştirerek okura riskin nerede üretildiğini gösteren, uygulama alanına da ne tür önlemler tartışılabilir sorusunu açan bir çerçeve sunmaktadır.

Alaattin Aslan ve Asya Yiğit tarafından kaleme alınan “Yerel Gazeteciliğin Dijitalleşmesi ve Toplumsal Etkileri: Fırsatlar ve Tehditler” başlıklı bölüm, yerel basını bir ülkenin kültürel ve demokratik dokusunun korunmasında vazgeçilmez bir aktör olarak konumlandırmaktadır. Dijitalleşmenin bu alanı yalnızca teknik olarak değil, yapısal ve işlevsel düzeylerde dönüştürdüğünü tartışmaya açmaktadır. Bu çerçevede “emeğin dijitalleşmesi” vurgusu öne çıkmaktadır. Emek sürecinin fiziksel üretimden veri işleme, içerik üretimi, tasarım, etkileşim gibi sembolik işlemeye kaydığı, yerelde çoğu zaman görünmez kalan üretim pratiklerinin dijital mecralarda daha görünür hale gelebildiği belirtilmektedir (s. 149). Bununla birlikte yazarlar, dijital mecraların vaat ettiği özgürlük alanının giderek algoritmaların belirlediği bir görünürlük rejimi içinde yeniden şekillendiğini, yerel ve özgün üretimlerin küresel bilgi ekonomisinde marjinalleşme riskiyle karşı karşıya kaldığını vurgulayarak tartışmaya eleştirel bir derinlik kazandırmaktadır (s. 150).

Bölümün kapsamı içinde dijitalleşmenin yerel gazeteciliğe sunduğu fırsatlar olan düşük maliyetli yayıncılık, yeni içerik formatlarının çoğalması (podcast, canlı yayın, veri gazeteciliği vb.), toplulukla çift yönlü etkileşim, yerel meselelerin küresel ağlarda görünürlük kazanması ve mobil gazetecilik (MoJo) gibi başlıklar üzerinden sistematik biçimde sıralanmaktadır. Bu başlıklar, yerel medyanın hem daha geniş kitlelere erişebilmesi hem de katılımcı ve etkileşimli ilişki biçimlerini güçlendirebilmesi bakımından bir potansiyel alanı olarak çerçevelenmektedir (s. 158–160).

Buna karşılık tehditler bölümünde, dijital reklam gelirlerinin Google ve Meta gibi platformlarda yoğunlaşmasıyla yerel medyanın ekonomik bağımsızlığının zayıfladığı vurgulanmaktadır. Tıklanma ve algoritmik görünürlük odaklı içerik üretiminin “tıklama tuzağı” (clickbait) mantığını besleyerek haberciliğin niteliğini aşındırabildiği, dijitalleşmenin doğrulama süzgeçlerini zayıflatmasıyla dezenformasyon riskinin yükseldiği, istihdam piyasasında güvencesizliğin derinleştiği ve internet erişimindeki eşitsizlikler nedeniyle dijital uçurumun yerel haberciliğin kapsayıcılığını sınırlandırabildiği tartışılmaktadır. Bu bütünlük içinde, yerel gazeteciliğin kamusal yarar, eleştirel denetim ve toplumsal temsil gibi temel işlevlerinin platform bağımlılığı nedeniyle erozyona açık hale geldiği düşüncesi belirginleşmektedir (s. 160).

Sonuç bölümünde ise sürdürülebilirlik meselesi “teknolojik adaptasyon”un ötesine taşınarak yapısal önerilerle tamamlanmaktadır. Basılı ve dijitalin eşgüdümünü hedefleyen hibrit modeller, bağımsızlığı zedelemeyecek şeffaf kamu fonları, topluluk destekli finansman biçimleri ve hem gazeteciler hem okurlar için etik ve dijital okuryazarlık kapasitesinin güçlendirilmesi, bölümün öneri setinin omurgasını oluşturmaktadır (s. 162- 164). Bu doğrultuda bölüm, yerel gazeteciliğin dijital çağda kamusal bir hizmet olarak varlığını sürdürübilmesinin, teknolojiyi yalnızca takip etme değil, aynı zamanda toplumsal hedefler doğrultusunda stratejik biçimde yönlendirebilme becerisine bağlı olduğunu düşündürmektedir.

Elif Akçay ve Gül Dilek Türk’ün “Yapay Zekâ ve Dijital Gazetecilik: Etik İlkelerin Muhabir 5.0 Aracı Üzerinden Değerlendirilmesi” başlıklı bölümünde, yapay zekânın gazetecilik pratiklerine eklenmesi “hız” ve “verimlilik” söyleminin ötesine taşınarak etik ilkelere dayalı bir sınamaya tabi tutulmaktadır. Metin, yapay zekâ destekli üretimi salt teknik bir otomasyon olarak değil, haberin toplanması, yazılması ve dolaşıma sokulması süreçlerinde editoryal sorumluluğun nasıl yeniden tanımlandığına ilişkin kuralları değiştiren bir durum olarak konumlandırmaktadır. Bu çerçevede “Muhabir 5.0” aracı, bir üretim protokolü gibi ele alınarak, araca yüklenen komut, eklenti ve yönlendirme mantığı, ortaya çıkan metnin etik niteliğini belirleyen asli parametrelerden biri olarak düşünülmektedir (s.180).

Bölümün yöntemsel yapısını, üç farklı gündem üzerinden Muhabir 5.0 aracına yazdırılan haber metinlerinin içerik analizine tabi tutulması oluşturmaktadır. Değerlendirme için “Gazetecilik Etik İlkeleri Küresel Bildirisi”ndeki 16 maddeden, yapay zekâ haberciliğinde en sık tartışılan etik risk alanlarını kapsadığı gerekçeyle “hakikate riayet, olgu-yorum ayrımı, kaynak kullanımı, mahremiyet, nefret söyleminden kaçınma, intihal/çarpıtma yasağı ve çıkar çatışması” olmak üzere yedi ilkenin seçildiği belirtilmektedir. İki aşamalı yapılan analiz ile meslek ilkelerinin haberlere uygulanabilirliği sınanmakta, ardından uygulanabilir ilkeler üzerinden dil, kaynak kullanımı ve içerik özellikleri incelenmektedir. Yazarlar, etik kavramını soyut bir ideal alanı olarak değil, metin üzerinde izlenebilir göstergeler üreten bir değerlendirme matrisi olarak kurmaktadır.

Yazarların ulaştığı önemli bulgulara baktığımızda; Muhabir 5.0 aracılığıyla üretilen haber metinlerinin bazı etik ölçütlerde genel olarak kabul edilebilir bir uyum sergileyebildiğini, buna karşılık bazı başlıklarda daha belirgin sınırlılıklar taşıdığını göstermektedir. Özellikle olgu-yorum ayrımı ve tarafsızlıkla ilişkili alanlarda “kısmi” uyumun öne çıktığı, en kırılgan noktanın ise kaynak gösterimi ve doğrudan kaynağa dayandırma pratiklerinde yoğunlaştığı anlaşılmaktadır (s.187). Bu çerçevede yazarlar, yapay zekâ haberlerinde şeffaflık ve doğrulanabilirlik kapasitesinin geliştirilmesi gerektiğini vurgulayarak, teknik ayrıntıların ve karşılaştırmalı verilerin daha sistematik biçimde desteklenmesinin editoryal kalite açısından kritik bir eşik oluşturduğunu ifade etmektedirler (s.188). Buna ek olarak, çatışma bağlamındaki örneklerde bağımsız kaynak çeşitliliğinin artırılması ve tanıklıkların etik sınırlar içinde metne eklenmesi gibi önerilerle, yapay zekâ üretiminin ancak insan denetimi ve gazetecilik pratikleriyle birlikte işletildiğinde güçlenebileceği fikrinin vurgulandığı söylenebilir.

“Araçların ürettiği metin” üzerinden yapay zekâ destekli habercilik tartışmasının somutlaştırılması ve etik ilkelerin ölçülebilir bir kontrol listesine indirgenmeden, metinsel göstergelerle ilişkilendirilmesi, çalışmanın alana katkısı olarak dile getirilebilir. Bununla birlikte, yapay zekânın bir özne olarak değil, denetim ve yönetim ihtiyacını artıran bir araç olarak karşımıza çıktığı söylenebilir. Bu nedenle bölüm, yapay zekâ ile hızlanan üretimin gazetecilikte toplumsal faydaya dönüşebilmesinin, kaynak şeffaflığı, bağımsız doğrulama ve editoryal sorumluluk ilkeleriyle birlikte işletildiği ölçüde mümkün olabileceğini düşündürmektedir.

İhsan Eken’in kaleme aldığı “İnsan-Bilgisayar Etkileşiminin Geleceği: Kullanıcı Deneyiminden Yapay Zekâya” başlıklı bölüm, İnsan-Bilgisayar Etkileşimini (İBE/HCI) “insanın teknolojiye uyumlanması” fik-

rinin tersine, teknolojinin insan ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirilmesini hedefleyen bir disiplin olarak konumlandırmakta ve alanın tarihsel gelişimini, güncel yapay zekâ akımıyla birleşen bir dönüşüm hattı içinde tartışmaya açmaktadır. Bu çerçevede etkileşim, yalnızca teknik bir arayüz ilişkisi değil, kullanıcının bilişsel ve duygusal süreçlerini de içeren karşılıklı bir ilişki alanı olarak ele alınmaktadır.

Bölümün kavramsal çerçevesi, İBE'nin tarihsel gelişimini ana kırılma noktaları olarak gösterebileceğimiz MEMEX/hipermetin fikri, ergonomi ve insan-makine simbiyozu, "insan zekâsını artırma" hedefi ve WIMP paradigması gibi konular özetler. Bu hat, İBE'nin yalnızca mühendislik değil; psikoloji, tasarım ve sosyal bilimlerle genişleyen çok disiplinli karakterini görünür kılar ve kullanıcı deneyiminin İBE içinde merkezi bir eksene yerleşmesini açıklar. Sonraki aşamada veriye dayalı etkileşim rejiminin zeminini oluşturur. Makine öğrenimi, doğal dil işleme ve duygu analizi gibi alanlardaki uygulamalar, kullanıcı verisini etkileşimi öngörülebilir kılan temel bir altyapı unsuru haline getirmiştir (s. 199). Bu dönüşümle kullanıcı, arayüzün pasif muhatabı olmaktan çıkar. Verisi aracılığıyla sistemi yönlendiren ve giderek "ortak tasarımcı" rolüne yaklaşan bir özneye evrilir (s. 208).

Metnin eleştirel yaklaşımı mahremiyet ve sorumluluk tartışmalarında belirginleşir. Algoritmik önyargı, kullanıcıların verilerinin "kara kutu" gibi işlenmesi, kitabın diğer bölümlerinde de değinilen Cambridge Analytica örneği ve kişisel verilerin korunmasına ilişkin yasal düzenlemelerin (GDPR, KVKK) üretken modeller karşısındaki pratik zorlukları, açıklanabilir yapay zekâ ve bilgilendirilmiş rıza gibi ilkelerin neden stratejik hale geldiğini düşündürmektedir. Üretken yapay zekânın telif ve özgünlük sorunlarını görünür kılması da bu çerçeveyi genişletir.

Bölüm, farklı yargı kararlarının gerekçelerini karşılaştırmalı biçimde analiz ederek, üretken yapay zekâ çıktılarında insan katkısının nasıl tanımlandığını, hangi ölçütlerle tanındığını ve hangi durumlarda reddedildiğini somutlaştırmaktadır. Örneğin Beijing Internet Court'un (Kasım 2023) kararı, Midjourney benzeri bir modelle üretilen ve Photoshop'ta minimal düzenlenen bir illüstrasyonu, "asli nitelikte insan entelektüel emeği" içerdiği gerekçesiyle telif korumasına dâhil etmektedir. Mahkemenin odak noktası algoritmanın üretimi değil, kullanıcının prompt tasarımı, stil seçimi ve renk kompozisyonu gibi estetik tercihleridir. Buna karşılık Washington D.C. Federal Bölge Mahkemesi, Thaler v. Perlmutter (Ağustos 2023) davasında tamamen yapay zekâ ile üretilmiş bir görselin tescil talebini reddederek "insan yazarlığı" şartını mutlaklaştırır. ABD Copyright Office'in (Mart 2024) yaklaşımı da ancak insan tarafından "anamlı" yaratıcı düzenleme varsa koruma doğabileceğini teyit etmektedir. Bölümün hukuki okumasının asıl katkısı, bu iki zıt normatif modelin ortaklaştığı noktayı netleştirmesidir: yaratıcı sürecin meşruiyeti, giderek insan öznelığının belgelenmesi ve yaratıcı müdahalenin şeffaflaştırılması üzerinden kurulmaktadır. Dolayısıyla tasarım ve üretim süreçlerinde "insan dokunuşunun" ispatı için şeffaf süreç yönetimi geleceğin standart normlarının zemini hâline gelmektedir. Sonuçta öneri seti, katılımcı tasarımın genişletilmesi, şeffaf ve etik yapay zekâ modelleri, kişiselleştirme üzerinde kullanıcı kontrolü, dijital okuryazarlık ve telif standartlarının geliştirilmesi gibi başlıklarda yoğunlaşmaktadır.

Mesut Bostan'ın kaleme aldığı *"Dijital Diziler ve ÖzdeşünümSELLİK: Bir Oto-Analiz Olarak Bir Başkadır"* başlıklı bölüm, *Bir Başkadır* dizisini salt bir dijital içerik olarak değil, Türk toplumunun sınıfsal ve kültürel kodlarını masaya yatıran sosyolojik bir medya olayı olarak okumaktadır. Yazarın analizindeki dikkat çeken noktalardan biri, dizinin klişeleri (başörtülü gündelikçi, seküler psikiyatr, maço fedai) birer sosyal tip olmaktan çıkarıp, divan edebiyatındaki "mazmun" kavramıyla ilişkilendirmesi olduğu söylenebilir (s.214). Tıpkı bir şairin bilindik bir imgeyi (mazmunu) kendi dünyasında yeniden yaratması gibi, dizi de bu tanıdık karakterleri derinleştirerek onlara özgün bir yapı kazandırmaktadır.

Bostan, dizideki mecra temsillerini Pierre Bourdieu'nün "kültürel sermaye" kavramıyla harmanladığı bir çerçeve sunmaktadır (s.217). Dizinin karakteri olan Peri'nin bireysel ve seçkin dijital izleme alış-

kanlığı ile Meryem'in kolektif ve duygusal total izleyici konumu, sadece bir zevk farkını değil, Türkiye'deki derin sınıfsal yarılmayı da simgeliyor. Estetik düzeyde ise dizi, Yeşilçam melodramına ve "kitsch" unsurlara (yapma çiçekler, Ferdi Özbeğen şarkıları) nostaljik değil, şefkatli bir yerden bakmaktadır. Bostan, burada Ayşe Şasa'nın halkın zevkine içeriden bakan merhametli tavır ile dizideki Ali Sadi Hoca'nın yapma çiçeği "sahtelik" olarak gören normatif bakışını karşılaştırarak çok katmanlı bir eleştiri getirmektedir.

Bölümün kuşak çatışmasına ilişkin literatüre katkısı, kuşak farkını sabit ve ikili (geleneksel/seküler) bir çatışma şeması yerine, geçişken ve müzakere edilebilir bir ilişki biçimi olarak tartışmaya açmasıdır. Bu çerçevede kuşaklar arası ayrımın medya kullanımıyla somutlaştığını; Peri'de medyanın estetik/ayırışma kodlarını belirleyen bir araç, Hayrunnisa'da mahremiyetin mecrası, Meryem'de ise kolektif izleme ritüeli olarak kurulduğunu göstererek "kuşak gerilimi"ni pratikler üzerinden analitikleştirir. Yazar, özellikle Hayrunnisa karakterini ne tam geleneksel ne de tam seküler bir kalıba soktuğunu belirtiyor. Onu kuşaklararası farkın dikey bir çatışmadan ziyade "yatay ve geçirgen" bir geçişe dönüştüğü hibrit bir figür olarak yorumlamaktadır (s.219). Meryem'in televizyon başındaki kolektif ritüeline karşın Hayrunnisa'nın odasındaki dijital mahremiyeti, Z kuşağının bireysel alan talebini ve arada kalmışlığını sosyolojik temelde özetlemektedir.

Yazar, *Bir Başkadır*'ı nostaljiye sığınan Yeşilçam veya ideolojik bir paranoya üreten *Kuş Uçuşu* gibi diğer özdüşünümsel yapımlardan ayırarak, dizinin kendi üretim koşullarını sorgulayan yapısal farkına dikkat çekmektedir. Sonuç olarak bu bölüm, diziyi sadece izlenen bir yapımlardan çıkarıp, üzerine düşünülen bir sosyolojik vaka olarak konumlandırıyor. Bostan, dizinin estetik ve kültürel katmanlarını edebiyat, sosyoloji ve medya kuramlarıyla harmanlayarak okura, dijitalleşen Türkiye'nin ruh halini anlamak için güncel bir kılavuza dönüştürüyor.

Haldun Narmanlıoğlu'nun *"Omnioptikon ve Gastropornografi Gölgesinde Dijital Yemek Kültürü"* başlıklı bölümü, yemeğin yalnızca biyolojik bir gereksinim değil, tarihsel olarak statü ve ayrıcalıkla örülü bir kültürel pratik olduğu ve dijitalleşme ile bu statü gösterisinin kitlesel, görsel ve dolaşıma açık bir forma taşındığı tartışmalar çerçevesinde yazılmıştır. Yazar, avcı-toplayıcı topluluklarda artı ürünün sınırlılığı nedeniyle birikim ve tabakalaşmanın yemek üzerinden sınırlandığını, yerleşik düzene geçişle birlikte yiyeceğin üretim, depolama, dağıtım kontrolü üzerinden hiyerarşi üreten bir güç kaynağına dönüştüğünü hatırlatıyor (s.233). Bu tarihsel izlek, Türk kültüründeki yağma sofraları ve Osmanlı'daki çanak yağması örnekleriyle tarihsel-toplumsal bağlamla ilişkilendirerek yemeğin ritüel biçimler üzerinden zenginlik ve cömertlik sergisine nasıl bağlandığını göstermektedir (s.234).

Bölüm, Türkçedeki alan literatürü açısından değerli bir katkı olarak nitelendirilebilecek "gastropornografi" ve "omnioptikon" kavramsal çerçevesi üzerine kuruludur. Yazar, çalışmasının sosyolojik açıdan bir nedensellik açıklaması iddiası taşımadığını açıkça belirterek, medya ve iletişim literatüründe görece yeni sayılabilecek bu iki kavramla dijitalleşen yemek kültürü arasındaki bağlantının izlerini sürmeyi amaçlıyor (s.235). Gastropornografinin tarihsel izlekleri, Roma ziyafetlerinde "kusma odaları" (vomitoria) ve Vitellius örneği üzerinden tartışmaya açılmaktadır (s.235). Ardından kavramın kitle iletişim araçları döneminde tarif ve sunum pratikleriyle pornografik bir görsel rejime büründüğü, terimin Alexander Cockburn'e atfedildiği ve Magee, Rousseau, Cruz gibi kaynaklar üzerinden "şehvetli/günahkâr görsellik, temsili tüketim ve performatiflik" boyutlarıyla genişletildiği görülmektedir (s.235-236). Bu çerçevede yazarın kritik vurgusu, sosyal medya ile birlikte sıradan kullanıcıların yalnız izleyici olmaktan çıkıp pornografik yemek gösterisini üreten "gastro kullanıcılar"a dönüşmesidir (s.236).

Omnioptikon kavramı ise bu görsel teşhirin toplumsal zemininin açıklayıcı çerçevesi olarak ele alınmaktadır. Panoptikondan farklı olarak omnioptikon, "herkesin herkesi gözetlediği" ve dahası bireylerin kendilerini gönüllü biçimde görünürliğe açtığı karşılıklı bir gözetim kültürü olarak tanımlanmaktadır.

lanmaktadır (s.237). Yazar, bu ortamda görünürlük ile gizlilik arasındaki gerilimin derinleştiğini, beğenilme karşılığında mahremiyetin aşıldığını ve sürekli maruz kalma ikliminin normalleştiğini vurgular (s.238). Han ile mahremiyet sonrası kültürde tutunmanın kendini sergilemeye bağlanması ve Bauman–Lyon çizgisinde görünürlük vadinin dışlanmama arzusuyla ilişkisi, yemeğin neden bu kadar işlevsel bir gösteri aracına dönüştüğünü tamamlayan argümanlar ürettiğine değinir (s.239).

Bölümün, yemeği “dijital kültür” tartışmasına harici bir örnek olarak değil, gözetim, statü ve gösteri ekonomisinin kesişiminde konumlandırması bakımından akademik literatüre farklı bir yaklaşım ve yorumlama sunmaktadır. Ayrıca yazar, kavramsal açıklama ile sınırlı kalmanın riskini belirterek, gastro kullanıcıların bu kültürden neden haz aldığını, bunun etik-toplumsal etkilerini daha içeriden kavrayacak yeni araştırmalara ihtiyaç olduğunu açıkça dile getirir (s.240). Bu yönüyle bölüm, kitabın bütününde dijitalleşmenin gündelik pratikleri nasıl yeniden kodladığını göstermek açısından işlevsel bir “kültürel eşik” kurar. Aynı zamanda ileriki çalışmalar için net bir araştırma gündemi çağırısı üretir.

Değerlendirme-Tartışma

Dijitalleşme ve Toplum: Medya, Kültür ve Etik kitabı, dijital dönüşümün toplumsal, kültürel ve etik boyutlarını disiplinlerarası bir yaklaşımdan hareketle birbirini tamamlayıcı çoklu konuları ele alması ve yeni kavramsallaştırmaları gündemine alması ile Türkçe literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Türkiye’de dijitalleşme tartışmaları son on yılda hızla genişlese de, Türkçe literatürün önemli bir kısmı çoğu zaman alt-alanlara parçalı biçimde dağılmaktadır. Bir alan veri/mahremiyet ve siber güvenlik ekserinde, bir başka alan enformasyon düzensizlikleri ve kamusal alan tartışmalarında, bir diğeri çocukluk, dijital kültür ve platform pratikleri üzerinden ilerlemektedir. Gazetecilik ve kullanıcı deneyimi gibi temalar ise çoğu kez bu başlıklarla ancak sınırlı ölçüde buluşmaktadır. Bu parçalanmış görünüm, dijital dönüşümün “teknik” yönü ile “toplumsal-etik” etkilerini aynı çerçevede tartışan, disiplinlerarası bütüncül haritalara duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

Bu bağlamda kitap, dijital dönüşümü yalnızca teknolojik bir yenilenme olarak değil; bilgi, iktidar ve kültür ilişkilerini yeniden dağıtan kapsamlı bir toplumsal yeniden yapılanma olarak konumlandırmasıyla Türkçe literatürde bütünleştirici bir hat önermektedir. Editörlerin merkez tezi, algoritmik rejimlerin ekonomik-politik tekelleşme ile birleştiğinde kamusal akıl yürütmeyi zayıflattığı; buna karşılık şeffaflık, hesap verebilirlik ve kullanıcıyı güçlendiren tasarımlar etrafında kurulacak etik–hukuki bir mimarinin dijital kamusalılığı onarabileceğidir.

Kitabın alana katkısını belirginleştiren nokta, bu iddiayı soyut bir tartışma düzeyinde bırakmayıp bölümler boyunca mahremiyet–güvenlik–etik üçlüsünden enformasyon düzensizliklerine, çocukluk ve gazetecilik araştırmalarından insan–bilgisayar etkileşimi ve dijital kültür analizlerine uzanan geniş bir tematik hatta hem “teşhis” hem de “çözüm ilkeleri” üretmesidir. Nitekim editöryal çerçeve, kitabın yalnızca sorunları betimlemekle kalmadığını, kullanıcıyı güçlendirmesi, şeffaf algoritmalar, etik tasarım ve kamusal yarar odaklı platform mimarileri gibi uygulanabilir ilkeler önerdiğini açıkça vurgular.

Eserin bütününe bakıldığında, dijitalleşmenin sadece teknik bir süreç değil, bilgi-iktidar ilişkilerini ve toplumsal yapıları yeniden inşa eden kapsamlı bir fenomen olduğu tezi değerlendirme ve tartışmaya değecek nitelikte işlenmektedir. Kitap bölümlerinde özellikle Shoshana Zuboff’un “gözetim kapitalizmi” kavramının siber güvenlik ve etik sorunlarla harmanlanması, algoritmik tahakkümün kamusal alan üzerindeki aşındırıcı etkisinin Habermasçı bir perspektifle tartışılması ve enformasyon düzensizliklerinin (mezenformasyon, dezenformasyon, malenformasyon) demokratik kurumlar üzerindeki risklerinin somutlaştırılması dikkat çeken temel unsurlardır. Ayrıca çocukluğun dijitalleşen dünyada yeniden tanımlanması, yapay zekânın habercilik pratiklerindeki etik sınırları ve dijital yemek kültürünün gastropornografi kavramsallaştırması ile omnioptikon çerçevesinde analizi gibi özgün konular, eserin tematik çeşitliliğini ve güncelliğini artırmaktadır.

Bununla birlikte, eserin sunduğu bu zengin içeriği daha da tahkim edebilecek bazı perspektiflerin de eklenmiş olması çalışmanın bütünlüğüne katkı sağlayabilirdi. Örneğin, siber suçlar ve mahremiyet konularında yerel verilerin (Afyonkarahisar örneği gibi) kullanılması oldukça kıymetliken, dijital gözetimin toplumsal cinsiyet rolleri üzerindeki özgün etkilerine veya engelli bireylerin dijital dünyadaki “erişilebilirlik” sorunlarına dair özel bir başlığın açılmaması birer tematik genişleme fırsatı olarak görülebilir. Ayrıca, yapay zekâ ve algoritma şeffaflığı konularında küresel regülasyonlar (GDPR, DSA vb.) detaylandırılmış olsa da Türkiye’nin bu süreçteki özgün politika yapım süreçlerine ve yerel mevzuatın uygulama zorluklarına dair daha derinlemesine bir saha analizi, eserin literatürdeki pratik değerini pekiştirebilirdi.

Sonuç olarak “*Dijitalleşme ve Toplum: Medya, Kültür ve Etik*”, dijital çağın getirdiği çok katmanlı sorunlara hem teşhis koyan hem de çözüm önerileri geliştiren, yeni araştırmalar için bir çağrı niteliği de taşıyan özgün bir çalışma niteliği taşımaktadır. Farklı disiplinlerden gelen akademisyenlerin sunduğu bu kolektif birikim, dijital okuryazarlığın sadece bir beceri değil, demokratik bir hak olarak konumlandırılması gerektiği çağrısıyla son bulmaktadır. Kitap; iletişim bilimleri, sosyoloji, medya okuryazarlığı ve etik alanında çalışan araştırmacılar için rehber bir kaynak olmanın ötesinde, dijital dünyada bireysel özerkliğini korumak isteyen her bilinçli kullanıcı/dijital içerik tüketicisi için de bir farkındalık zemini sunmaktadır. Dijitalleşmeyi tek bir tartışma başlığında tüketmeyen, mahremiyet, güvenlik, etik üçlüsünü merkezde tutarak algoritmik kamusalılık, enformasyon krizi, kültürel pratikler ve mesleki dönüşümler arasında bağ kurmaya çalışan bir derleme olarak, Türkçe literatürde disiplinlerarası bağlantılar kurmaktadır. Bu ve benzeri yayınların, dijitalleşmenin hızla değişen doğasına paralel olarak farklı toplumsal katmanları da kapsayacak şekilde hacimce genişletilmesi, Türkiye’deki dijital çalışmalar yazınının gelişimi adına bir ihtiyaç olduğu kadar bir gereklilik olarak görülmektedir. Ayrıca bu tür çalışmalarda bir araya getirilen çok boyutlu veriler ve etik tartışmalar, yalnızca akademik birikimi zenginleştirmekle kalmadığı düşünülmektedir. Bireyin teknolojiyle daha sağlıklı ve dengeli bir ilişki kurmasına zemin hazırlayarak “dijital iyi olma” haline katkı sağlanmasına ve farkındalığının artmasına yardımcı olmaktadır.

Kaynakça

- AB. (2016, Nisan 27). *Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council*. 2025 tarihinde EUR-Lex: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2016/679/oj/eng> adresinden edinilmiştir.
- AB. (2024). *Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council*.
- Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun yükselişi* (2. Baskı b., Cilt Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür). (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Datareportal. (2025). *Global digital reports*. Digital 2025: The state of social media in 2025. WeAreSocial. https://datareportal.com/reports/digital-2025-sub-section-state-of-social?utm_source=chatgpt.com adresinden edinilmiştir.
- Datareportal. (2025). *Global digital reports*. Digital 2025: Turkey. WeAreSocial.
- ITU. (2025). *Measuring digital development: Facts and Figures 2025*. 2025 tarihinde International Telecommunication Union: https://www.itu.int/hub/publication/d-ind-ict_mdd-2025-3/#:~:text=The%202025%20edition%20shows%20that,quality%20and%20affordability%20gaps%20persist adresinden edinilmiştir.
- Nissenbaum, H. (2010). *Privacy in Context: Technology, Policy, and the Integrity of Social Life*. Stanford, California: Stanford University Press.
- OECD. (2019, Mayıs). *OECD AI Principles overview*. 2025 tarihinde oecd.ai: https://oecd.ai/en/ai-principles?utm_source=chatgpt.com adresinden edinilmiştir.
- UNESCO. (2021). *Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence*. UNESCO. https://unesdoc.unesco.org/ark:/3A/48223/pf0000380455?utm_source=chatgpt.com adresinden edinilmiştir.
- UNESCO. (2024). *Eğitim ve araştırmada üretken yapay zekâ kılavuzu*. (I. B. Ergül, Çev.) Fontenoy, Fransa: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü.
- Van Dijck, J., Poell, T., & de Waal, M. (2018). *The Platform society: Public values in a connective world*. New York: Oxford University Press.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. AB.